

Divânü Lügâti't-Türk'te Ettirgen Yapılar

Mevlüt ERDEM

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Gökhan COSUN

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz: Ettirgen yapılar, biçim bilgisi, söz dizimi ve anlamsal açısından önemli özellikler sergilerler. Bu makalede Türkçenin en önemli eserlerinden birisi olan *Divânü Lügâti't-Türk*'teki ettirgen yapılar, söz diziminde meydana getirdiği değişimler açısından incelenmiştir. Böyle bir çalışma ettirgen yapıların tarihsel gelişimi hakkında daha geniş bilgi sunacaktır ve modern çalışmalarla karşılaştırma imkanı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ettirgen yapılar, Divânü Lügâti't-Türk, geçişli ve geçişsiz fiiller.

Causative Constructions in Divânü Lügâti't-Türk

Abstract: Causative structures exhibit significant morphological, syntactic and semantic features. In this study, the causative structures which cause syntactic changes within the sentences, in Compendium of the Turkic Dialects (*Divânü Lügâti't-Türk*) were examined. Present study deals with the development of causative structures in Turkish and give us an opportunity to compare with modern studies.

Key words: Causatives, Divânü Lügâti't-Türk, transitive verbs, intransitive verbs.

GİRİŞ

Türkçede ettirgen yapılar, biçim bilgisi, söz dizimi ve anlamsal açısından önemli özellikler gösterirler. Bu makalede Türkçenin önemli eserlerinden biri olan *Divânü Lügâti't-Türk*'teki (=DLT) ettirgen yapılar incelenecek ve yeri geldiğinde DLT örnekleri Modern Türkçedeki kullanımlarıyla karşılaştırılacaktır. Böyle bir karşılaştırma ettirgen yapıların geçirdiği tarihsel gelişim hakkında daha geniş bilgi sunacaktır.

Bu makalede ilk önce ettirgen yapılar üzerinde durulacak ve ettirgen yapının oluşturulmasında cümlede meydana gelen sözdizimsel değişimlerden bahsedilecektir. Daha sonraki bölümlerde ise DLT'deki ettirgen yapıların sergilediği özellikler üzerinde durulacaktır.

ETTİRGEN YAPILAR

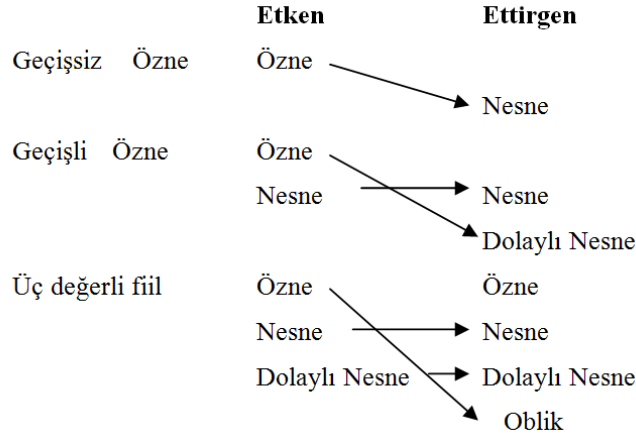
Türkçede ettirgen yapılar daha çok şekil bilgisi yönüyle incelenmiştir. Cümlede meydana getirdikleri değişimler üzerinde pek durulmamıştır. Geçişli fiillerin ettirgen yapılmasıyla ettirgen fiillerin; geçişsiz fiillerin ettirgen yapılmasıyla da oldurgan fiillerin yapıldığı birçok eserde yer alır (Gencan, 2001: 362). Bu yazıda daha çok sözdizimsel değişimler üzerinde durulacağından ve bütün eklerin benzer sözdizimsel değişimleri üstlenmelerinden dolayı ettirgen / oldurgan ayrımı yapılmayacaktır.

Fiillerin (geçişli veya geçişsiz) ettirgen yapılırken hangi şartlarda hangi ekleri alacakları ise tam olarak bir kurala bağlı değildir. Fakat, bu konuda bazı genellemeler yapılabilir. Ettirgen fiil üretiminde kullanılan en yaygın ek *-DXr* ekidir: *yedir-*, *yaptır-*. *-it-* eki başlıca *r* ve *l* akıcılarıyla ve seslilerle biten tabanlara gelir. Aslında düşmeli olan *-it-* eki akıcılardan sonra da seslisini düşürür: *belirtmek*, *oturttmak*, *kısaltmak* (Banguoğlu, 2004: 418). Bazı fiil tabanlarına ise *-Xr-* getirilir: *içir-*, *kaçır-*. *-Ar-* eki ise sadece birkaç fiil tabanına gelmektedir: *çıkır*, *kopar-* vb. gibi.

Dilbiliminde ise ettirgen yapılar, eşzamanlı çalışmalarda cümlenin sözdiziminde önemli değişimlere neden olmalarından dolayı çok farklı açılardan incelenmiştir (Aissen 1979, Comrie 1985, 1989, Sezer 1991, Underhill 1976). Comrie (1981:165-84) ettirgen yapıları a) Formal parameter b) Anlamsal parameter olmak üzere iki grupta inceler. Anlamsal açıdan bakıldığında ettirgen yapılar doğrudan yapıma ve dolaylı yapıma ifade ederler. Formal olarak ise ettirgen yapılar ise üç grupta incelenir: a) Analitik ettirgen yapılar, b) Morfolojik ettirgen yapılar, c) Leksikal ettirgen yapılar.

Analitik ettirgen yapılar *I caused John to go* gibi iki yüklemli yapılar için kullanılırken morfolojik ettirgen yapılar ise Türkçedeki gibi eklerle yapılan ettirgen yapılar için kullanılmaktadır. Leksikal ettirgen yapılar ise dilde işlek olmayan bir ettirgen yapma yöntemidir. Bu tip yapılarda kelimelerin etken ve ettirgen şekilleri birbirlerinden bağımsız olarak yapılmışlardır ve şekil bilgisi olarak birbirleriyle ilgileri yoktur, İngilizcedeki *kill* ve *die* örneklerinde olduğu gibi. Türkçede zamanla düzensizleşen bazı fiilleri bu grupta değerlendirmek uygundur. *Gel-* > *getir-*, *git-* > *götür-* örneklerinde olduğu gibi. Türkçede bu tür örnekler oldukça azdır.

Morfolojik ettirgen yapılar fiilin geçişlilik durumuna göre düzenli bir değişim gösterirler. Türkçe de bu değişimin güzel bir örneğini sunar. Etken yapıdan ettirgen yapıya geçişte düzenlilik gösteren bu değişimleri aşağıdaki gibi basitleştirmek mümkündür.

Şekil 1. Fiillerin ettirgen yapıya geçerken uğradıkları değişimler.

Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi geçişsiz bir fiilin öznesinin ettirgen yapıda nesne olduğu anlaşılır. Aşağıdaki örnek bunu göstermektedir.

- a) *Çocuk* güldü.
b) Adam *çocuğu* güldürdü.

Geçişli bir fiilin öznesinin ise ettirgen yapıda yönelme durum ekli dolaylı nesneye dönüşür.

- a) *Ali* kitabı okudu.
b) Ahmet *Ali'ye* kitabı okuttu.

Üç değerli bir fiilin öznesi ise ettirgen yapıda *oblik* denilen şekle dönüşmektedir.

- a) *Ahmet* kıza bir hediye aldı.
b) Veli Bey *Ahmet vasıtasıyla* kıza bir hediye aldırdı.

TÜRKÇEDE ETTİRGEN YAPILAR

Ekler

Türk dilinin gelişiminde karşımıza çıkan ettirgenlik ekleri, Türkçenin dönemleri dikkate alındığında bazı farklılıklar gösterir.

Orhun Türkçesinde *-gUr* (*tirgür-* ‘diriltmek, canlandırmak’ <*tir-* ‘yaşamak’), *-(X)t* (*basıt-* ‘baskına uğratılmak, basılmak, yenilmek’ <*bas-*, *yüzüt-* ‘yüzdürmek, yüzerek geçirtmek’ <**yüz-*), *-tUr* (*bintür-* ‘bindirmek’ <*bin-*, *kontur-* ‘kondurmak, yerleştirmek, iskan etmek’ <*kon-*, *yandur-* ‘döndürmek, geri çevirmek’ <*yan-* ‘dönmek’), *-tXz* (*altız-* ‘aldırtmak, yakalatmak’ <**al-*), -

Ur (*kälür-* 'getirmek' <*käl-*, *ölür-* 'öldürmek' <*öl-*) ve *-(X)z* (*tutuz-* 'tutturmak, yakalatmak' <*tut-*, *uduz-* 'sevketmek, önderlik etmek' <*ud-* 'izlemek, takip etmek') ettirgenlik eklerine rastlanır (Tekin, 2000: 95-97).

Karahanlı Türkçesinde kullanılan ettirgenlik ekleri ise şunlardır (Hacıeminoğlu, 2003; Ercilasun, 1984): *-Ar-* (*çıkār-*, *çöker-* vb.), *-gAr-* (*içger-* 'içeri sok-'), *-kXt-* (*körkit-* 'göster-'), *-r-* (*kingür-* 'genişlet-'), *-(X)t-* (*bedüt-* 'büyüt-'), (*bitit-* 'yazdır-'), *-DUr-* (*kondur-*, *kültür-*), *-Ur-* (*tod-ur-* 'doyur-', *tatur-* 'tattır-'), *-(U)z-* (*emüz-* 'emzir-', *tamuz-* 'damlat-'), *-GUr-*: (*azgur-* 'zayıflatmak'), *-ez-* (*küdez-* 'korumak') *-dAr-* (*yumdar-* 'toplamak, biriktirmek'), *-güz-* (*tirgüz-* 'diriltmek').

Karahanlı Türkçesinin önemli bir eseri olan DLT ise yukarıda verilen eklerin çoğuna rastlanmaktadır: */tUr/* (*bartur-*, *öptür-*, *yaptur-*); */gUr/*: (*odgur-*, *turgur-*, *todgur-*), */Ur/*: (*uçur-*, *içür-*, *köyür-*), */It/*: (*arit-*, *bitit-*, *işlet-*, *emlet-*), */z/* (*em-* 'emmek' > *em-üz* 'emzirmek', *tam-* 'damlamak' > *tamuz-* 'damlatmak').

Kaşgarlı Mahmut eserinde ettirgenlikle ilgili olarak aşağıdaki bilgileri verir (DLT2: 197-202; Dankoff, 1985: 320)

1. Geçişsiz fiilleri geçişli hale getirir. Bu durumda nesne, belirtme durum ekini alır.

Er suwka kardı 'Adam suya kardı, adamın boğazına su durdu.'

Anı suwka karturdı. 'Onu suya kardırdı, onun boğazında suyu durdurdu.'

Geçişli olan fiilin geçişliliği artırılabilir.

Er ya kurdı 'Adam yay kurdu.'

Ol anğar ya kurturdı 'O ona yay kurdurdu.'

2. "Aslında üç harfli ve lāzım olan fiildir ki müteaddi yapılmak için bu ayrıma girmiştir."

Er kızıldı. 'Adam kıyıldı, ceza gördü.'

Anı kızgurdı. 'Onu cezalandırdı.'

3. Üçüncü grupta ise verilen fiillerin ettirgen yapıyla çok ilgili değildir, daha çok anlamla ilgilidir. Bu grupta verilen fiillerin anlamlarında 'iş işlemek ve hakikaten yapmaya niyet eylemek', 'azar azar, yavaş yavaş yapılmak' anlamının olduğu vurgulanır.

Suw tamçırđı. 'Su, buluttan damladı, yavaş yavaş serpildi.'

Aşıç taşgurđı. 'Tencere yaşayazdı.'

4. "Fiil ancak kendi öz manasına gelerek bu anlamlardan hiç birisi beklenmez."

Tenğri meni kutgardı. 'Allah beni kurtardı.'

Er katgurdı. ‘Adam katıldı, katılasıya güldü.’

Eklerin DLT’de hangi şartlarda kullanıldığını kestirmek oldukça zordur. Fakat konu hakkında aşağıdaki genellemeler yapılabilir (Dankoff, 1985):

1. *r* ve *l* veya bir ünlü ile sonlanan bir heceli fiillerde genellikle *-tUr-* eki kullanılmaktadır: *bartur-*, *kurtur-* (361), *keltür-* (14), *tetür-* (*te-* 526), *satur-* (*sa-* 527).

2. *r* veya *l* ile sonlanmayan tek heceli kelimeler dört eki de alabilir: /tUr/: *açtur-*, *aytur-*; /GUr/: *todgur-*, *sizgur-*; /Ur/: *içür-*, *öpür-*; /It/: *saçıt-*, *yagıt-*.

3. *r* ile sonlanan iki heceli kelimeler *-t* ekini alır. *karart-*, *sawurt-*.

4. Ünlü ile sonlanan iki heceli kelimeler *-t*’yi alır. *bitit-*, *törüt-* ‘to crate’ (417), *işlet-* ‘to make someone do’ (136), *açıt-* ‘to sour something’ (112).

Fakat bazı durumlarda bazı fiillerin birden fazla eki alabildikleri gözlenmektedir. *Yağ-* fiili *yagtur-*, *yagıt-* ve *iç-* fiili de *içür-* (116) *içtür-* ‘içirmek’ şekillerinde ettirgen yapılmaktadır.

Burada dönemin ettirgenlik ekleri yanında cümle unsurlarını belirleyen bazı durum ekleri üzerinde de kısaca durmak gerekecektir. *Divânü Lügâti’t-Türk*’te -G, -nI ve -n ekleri belirtme durumunu işaretlemektedir (Aydın 1996). Türkçenin her döneminde olduğu gibi nesnenin belirsiz olduğu durumlarda nesne eksiz olarak kullanılabilir (belirtisiz nesnenin yeri konusunda ayrıntı için bk. Karahan 2006). *Divânü Lügâti’t-Türk*’te kullanılan yönelme durum ekileri ise -GA ve üç defa kullanılan -A’dır (Dankoff 1985).

DLT’de ettirgen yapılar

Bu bölümde DLT’deki ettirgen yapıların yukarıda verilen şemaya göre nasıl bir değişim sergiledikleri üzerinde durulacaktır.

İlk önce geçişsiz fiillerden yapılan ettirgen fiilleri incelemek yerinde olacaktır. Aşağıdaki verilen örneklerin ilki etken bir fiil cümlesini yansıtırken ikinci örnek aynı fiilin ettirgen şeklini göstermektedir. Cümleler seçilirken DLT’de hem etken hem de ettirgen şekillerin kullanıldığı cümleler tercih edilmiştir. Çoğu durumda verilen iki cümle tam olarak birbirleriyle eşleşmemektedir. Bu yüzden cümleler birebir değil fakat dilbilgisel ilişkiler (özne, nesne vb.) dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

4. a) Er kaçdı. (DLT2: 5, 87)
- b) Ol *anı* kaçtıttı ‘O onu kaçtıttı.’ (DLT2: 300)
- c) Men *anı* kaçurdum ‘Ben onu kaçırdım.’ (DLT2: 75)

Dikkat edilirse verilen örneklerde birebir eşleşme görülmesi de dilbilgisel ilişkiler yönüyle bir paralellik vardır. Yani, (a) cümlesinde yer alan fiilin öznesinin ettirgen cümlelerde mümkün olan ilk konuma, nesne konumuna, yerleştiği görülür. Bu tür düzenliliği bir çok örnekte görmek mümkündür.

DLT'de görülen geçişsiz fiillerin ettirgen yapılmasında dikkati çeken bir özellik zamirlerin belirtme ekiyle kullanılmış olmalarıdır. Aşağıda verilen örnekler bu tiptedir.

5. a) Er açtı. 'Adam acıktı.' (DLT1: 172)
b) Ol *anı* açurdu 'O, onu acıktırdı. (DLT1: 268)
6. a) Oğlan yıgladı. 'Çocuk ağladı.' (DLT3: 309)
b) Ol *anı* yıglattı 'O, onu ağlattı.' (DLT2: 355)
7. a) Er yorıdı. 'Adam yürüdü.' (DLT3: 87)
b) Ol *meni* telim yorıttı. 'O beni çok yürüttü.' (DLT2: 315)

Bazı geçişsiz fiillerin ettirgen biçimlerinde nesne belirtme durum ekini taşır.

8. a) Anıñ tışı buzdan sızladı. 'Onun dişi buzdan sızladı.' (DLT3: 297)
b) Buz *tışığ* sızlattı. 'Buz dişi sızlattı.' (DLT2: 346)
9. a) At terledi. 'At terledi.' (DLT3: 293)
b) Ol *atın* terletti. 'O atını terletti. (DLT2: 342)
10. a) *Suw* tamdı. 'Su damladı.' (DLT2: 26)
b) Ol *suwnı* tamıttı. 'O, suyu damlattı. (DLT2: 311)
11. a) *Keyik* tezdi. 'Geyik kaçtı.' (DLT2:8)
b) It *keyikni* tezitti. 'Köpek yaban hayvanını kaçırdı.' (DLT2: 305)

Bazı örneklerde nesne bir isim tamlamasıdır ve belirtme eki (veya diğer hal ekleri) taşımaktadır.

12. a) Burun kanadı. 'Burun kanadı.' (DLT3: 272)
b) Ol *anınğ burnın* kanattı. 'O onun burnunu kanattı.' (DLT2: 313)
13. a) Tewi çökdi. 'Deve çöktü.' (DLT2: 21)
b) Ol *anınğ tewesin* çöktürdi. 'O onun devesini çökertti çöktürdü.' (DLT2: 181)

Fakat zamirlerin yerine isimlerin kullanılması durumunda nesnede belirtme durum eki kullanılmaz. Unsurun nesne olduğu, cümledeki kelime sırasından belli olmaktadır.

14. a) *Aşıç* pışdı. 'Çorba pişti.' (DLT2: 12)
b) Ol *et* pışurdu. 'O et pişirdi.' (DLT2: 78)
15. a) *Ogul* togdı. 'Çocuk doğdu.' (DLT2: 14)
b) Uragut *ogul* togurdu. 'Kadın, çocuk doğurdu.' (DLT2: 80)

16. a) *Tewi* çökti. ‘Deve çöktü, ihtı.’ (DLT2:21)
b) Ol *tewey* çökürdi. ‘O, deveyi çökerdi, ihdırdı.’ (DLT2: 84)

İlk bölümde gösterilen değişimler geçişli fiillere uygulandığında etken fiilin öznesinin ettirgen yapıda yönelme ekiyle şekillenebileceğini söyleyebiliriz. Aşağıdaki kullanımlar anlatılan durumu en güzel bir şekilde örneklendirmektedir. Örneklerde de görüldüğü gibi (a) örneklerinde nesnelere herhangi bir ek almamıştır. Etken fiilin nesnesi, ettirgen yapıda yönelme ekiyle yer almıştır.

17. a) Er söz tıngladı. ‘Adam söz dinledi.’ (DLT3: 403)
b) Ol *manğa* söz tınglattı. ‘O, bana söz dinletti.’ (DLT2: 359)
18. a) *Er* sur sur mün öpdı. ‘Adam şarul şarul çorba içti.’ (DLT3:122)
b) Ol *manğa* mün öpürdi. ‘O, bana çorba içirdi. (DLT1: 176)
19. a) *Er* bitik okıdı. ‘Adam kitap okudu.’ (DLT3: 254)
b) Ol *manğa* bitik okıttı. ‘O, bana kitap okuttu. (DLT1: 212)
20. a) *Ol* kagun oydı. ‘O, kavun oydu.’ (DLT1: 174)
b) Ol *manğa* kagun oydurdu. ‘O, bana kavun oydurdu.’ (DLT1: 269)

Aşağıdaki örneklerde etken cümlelerin öznesi olan *kenç* ettirgen yapıda yönelme ekini alarak *kençke* şekline dönüşmüştür. Fiilin nesnesi olan *süt* ise belirtme eki olmadan fiilden önce yer almaktadır.

21. a) *Kenç* süt sordı. ‘Çocuk süt emdi.’ (DLT3: 181)
b) Uragut *kençke* süt sorıttı. ‘Kadın çocuğa süt emdirdi.’ (DLT2: 304)
22. a) *Kenç* anasın emdi. ‘Çocuk anasını emdi.’ (DLT1:169)
b) Uragut *oglınga* süt emüzdi. ‘Kadın oğluna süt emzirdi.’ (DLT1: 180)

Aşağıdaki örnekte kelime sırasının diğer örneklerden farklı olarak yapıldığı görülmektedir. Belirtme ekli nesne öznenin hemen sonra gelmiştir.

23. Ol *meni anğar* salturdu. ‘O, beni ona saldırttı. (DLT2: 187)

Fakat aşağıdaki kullanımlarda sözdizimsel değişim farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Etken fiilin öznesinin ettirgen yapıda yönelme eki yerine yön gösterme ekini aldığı görülmektedir. Bu tür kullanımlar dönemin diğer eserlerinde yaygındır. Örneklerin öge sıralanışına bakıldığında genellikle [özne + *anga /angar* + nesne + ettirgen fiil] şeklinde olduğu görülür.

24. a) Ol *tarığ* yıgdı. ‘O, buğday ve buğdaya benzer şeyler topladı, yığdı.’ (DLT3:61)
b) Ol *anğar* tarığ yıgturdu. ‘O ona buğday yığdırdı.’ (DLT3: 95)
25. a) Alplar başın togradım. ‘Yiğitlerin başını doğradım.’ (DLT1: 125)

ERDEM, COSUN; Divânü Lügâti't-Türk'te Ettirgen Yapılar

b) Ol *anğar* et tograttı. 'O ona et doğrattı.' (DLT2: 330)

26. a) It ısırdı. 'Köpek ısırdı.' (DLT1:178)

b) Ol *anğar* etmek ısırttı. 'O ona ekmek ısırttı.' (DLT3: 428)

27. a) Ol otunğ bağladı. 'O, odun bağladı.' (DLT3: 292)

b) *Anğar* otunğ bağlattım. 'Ona odun bağlattım. (DLT2: 341)

Ettirgen yapılarda zorunlu olan unsurların hepsinin cümlede yer almadığı örnekler oldukça fazladır. Aşağıdaki örneklerde hem eklenmesi gereken yeni özne hem de etken fiilin öznesi olan dolaylı nesne cümlede yer almaz.

28. (ø) (ø) Anınğ ewin yindürdi. 'O onun evini arattırdı.' (DLT3: 99)

29. a) Etim kiçidi. 'Vücudum kaşındı.' (DLT3: 259)

b) (ø) (ø) *Anınğ udhuzı* kiçitti. 'Onun uyuzunu kaşıttı.' (DLT2: 300)

Aşağıdaki örneklerde ise nesne yer tamlayıcısından önce eksiz olarak yer almaktadır. Bu kullanım diğer kullanımlardan oldukça farklıdır.

30. a) Er burunduk butluka takdı. 'Adam, burunduruğu burun yumşağına taktı.' (DLT2: 16)

b) (ø) (ø) *Et sıška* takturdi. 'Eti şişe dizdirdi.' (DLT2: 174)

Örneklerin çoğunda ise sadece bir unsurun cümlede yer almadığı görülmektedir. Bu unsur daha çok etken fiilin öznesi, ettirgen fiilin dolaylı nesnesidir. Bu tür örneklerde ettirgen fiilin nesnesi genellikle isim tamlamasından oluşmuştur.

31. a) Ol (ø) *anınğ evin* eşitti. 'O, onun evini araştırdı, eştirdi.' (DLT1: 211)

b) Ol (ø) *anınğ ewin* yıkturdi. 'O onun evini yıktırdı.' (DLT3: 97)

Yukarıdaki örneklerde nesne bir tamlama olmasından dolayı belirtme ekiyle işaretlenmiş fakat aşağıdaki örneklerde nesne herhangi bir grup oluşturmadığı için genellikle eksizdir, yani belirtme eki almamıştır ve yüklemden önce yer almaktadır.

32. a) Er (ø) *yıgaç* biçturdi. 'Adam ağaç biçtirdi.' (DLT2: 171)

b) Ol (ø) *böz* tokıttı. 'O bez dokuttu.' (DLT2: 308)

Üç değerli fiiller, belirtme eki alan nesneyle birlikte yönelme eki alan *indirect* nesneyi de alırlar. *Mektubu Ali'ye gösterdim, Hizmetçiye bir palto vereceğiz, Hizmetçiye bir palto alacağız* gibi cümleler bu türden örneklerdir (Lewis, 2000:35).

DLT'de kullanımlara bakıldığında üç değerli fiillerin, bir iki kullanım dışında, etken şekillerinin kullanıldığı fakat ettirgen şekillerinin yer almadığı görülür. *Al-* fiili iki ettirgen kullanımda görülürken *ver-* fiili sadece etken

örnekleriyle yer alır. Aşağıda (a) cümlesi *al-* fiilinin etken halini, (b) cümlesi de onun ettirgen halini göstermektedir.

33. a) (ø) Yarmak al. ‘Para al.’ (DLT1: 175)
b) Men andan yarmak alturdum. ‘Ben ondan para aldurdım.’ (DLT1: 223)
c) Ol tawar alduzdı. ‘O, malı aldirdı, malı soyuldu.’ (DLT2: 87)

(b) örneğinin unsurlarına bakıldığında ettirgen yapının veya ettirgen bir fiilin gerektirdiği bütün unsurların var olmadığını görülür. Bu yüzden etken fiilin (*al-* fiili) ettirgen yapıya dönüşürken oluşması gereken değişimler tam olarak gözlenmez. Bu yüzden bu fiillerin göstermiş olduğu sözdizimsel değişiklik hakkında bilgi sahibi olmak pek mümkün değildir.

SONUÇ

İçerdiği metinler açısından Türk dili için de çok değerli bir kaynak olan DLT, dil çalışmalarına da birçok açıdan farklı araştırma imkanları sunmaktadır. DLT’den derlenen ettirgen yapılar hakkında aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

1. Geçişli ve geçişsiz fiillerin ettirgen yapılmasında düzenli sözdizimsel değişimler gerçekleşir.
2. Geçişsiz fiillerin öznesi, ister tek başına ister isim tamlaması durumunda, ettirgen yapılarda belirtme ekli veya eksiz kullanılmaktadır. Nesnenin bir zamirle kurulması durumunda ise mutlaka belirtme eki kullanılmaktadır.
3. Geçişli fiillerin öznesi ettirgen yapılarda yönelme hali veya yön gösterme hali (*manğa, kençke / anğar*) ile yer almaktadır.
4. İki nesneli fiillere ait ettirgen şekillerin eserde çok az yer alması bu tür fiillerdeki sözdizimsel değişimler hakkında tam bir fikir vermez.
5. Eserdeki ettirgen yapılarda bazı unsurların (özne, nesne vb.) cümlede yer almadıkları görülür.

KAYNAKLAR

- Aissen, Judith (1979), **The Syntax of Causative Constructions**, Garland Publishing, Inc., New York & London.
- Aydın, Mehmet (1996) “Divânü Lügâti’t-Türk’te Yükleme Hâli Ekleri” **Akademik Açı**, s. 83-90.
- Banguoğlu, Tahsin (1986), **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERDEM, COSUN; Divânü Lügâti't-Türk'te Ettirgen Yapılar

- Comrie, Bernard (1985), "Causative Verb Formation and Other Verb Deriving Morphology" (Ed. T. Shopen), **Language Typology and Semantic Description**, vol. III, s. 309-48.
- Comrie, Bernard (1989), **Language Universals and Linguistic Typology**, Blackwell, Oxford UK & Cambridge.
- Dankoff, Robert (James Kelly ile) (1985), **Mahmūd al-Kāşyarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luyāt at-Türk) Part III**, Harvard University, Harvard.
- DLT1 Atalay, Besim. (Çev.) (1939), **Divânü Lügâti't-Türk Tercümesi c. I**, Alâeddin Kiral Basimevi, Ankara.
- DLT2 Atalay, Besim (Çev.) (1940), **Divânü Lügâti't-Türk Tercümesi c. II**, Alâeddin Kiral Basimevi, Ankara.
- DLT3 Atalay, Besim (Çev.) (1941), **Divânü Lügâti't-Türk Tercümesi c. III**, Alâeddin Kiral Basimevi, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet B. (1984), **Kutadgu Bilig Grameri-Fiil**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Gencan, Tahir Nejat (2001), **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2003), **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Karahan, Leyla (2006) "Belirtisiz nesnenin söz dizimindeki yeri üzerine.", László Károly (ed.), Demir, N.; E. Yılmaz (Papers selected by) **Turkology in Turkey**, Szeged, s. 327-335.
- Lewis, Geoffrey (1975), **Turkish Grammar** (corrected edition; originally published in 1967), Oxford University Press, Oxford.
- Sezer, Engin (1991), **Issues in Turkish Syntax**, Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, Harvard.
- Tekin, Talat (2000), **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9, Sanat Kitabevi, Ankara.
- Underhill, Robert (1976), **Turkish Grammar**, The MIT Press, Cambridge, Mass.